

UDK 314.116/.117(=163.41)(497.5)"1991/2011"
323.1(=163.41)(497.5)"1991/2011"

Оригиналан научни рад

Original scientific work

Александар Ковјанић

**ЕТНОДЕМОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ И ПОЛОЖАЈ
СРБА У ХРВАТСКОЈ**

Извод: У раду је дат приказ демографских промена и карактеристика и положаја Срба у Хрватској. Акцент је на периоду између 1991. и 2011. године. На крају је детаљно изложен положај Срба у хрватском друштву и какве су демографске перспективе. Код упоређивања података је било извесних тешкоћа. Методологија пописа из 1991. и пописа из 2001. и 2011. се разликује у погледу дефинисања сталног становништва. Актуелна територијална организација Хрватске се разликује у односу на предратну. Промењене су границе готово свих општина, појединих атара, а промењен је и мањи број топонима. Одређени подаци нису доступни па је поређење изостало.

Кључне речи: Срби, Хрватска, попис становништва, национална мањина

Abstract: This paper gives an overview of the demographic characteristics and the position of the Serbs in Croatia. The emphasis is on the period between in 1991., and 2011. At the end of the detail exposed position of the Serbs in the Croatian society and what are the demographic perspective. When comparing the data have been some difficulties. Methodology 1991 census., and the 2001 census., and 2011th differ in terms of the definition of resident population. The current territorial organization of Croatia is different compared to the pre-war. Changed the boundaries almost all municipalities, some cadastral communities, and was changed to a smaller number of placenames. Some data is not available, so the comparison is missing.

Key words: Serbs, Croatia, population census, minority

Увод

Током XX века број и удео Срба у Хрватској се знатно мењао. Негативне промене су биле најизраженије током Другог светског рата и грађанског рата у Хрватској (1991-1995). Главни узроци смањивања српског становништва били су: ратна страдања и геноцид у Другом светском рату, опадање наталитета, емиграција, асимилација (кроз мешовите бракове којих је било све више или изјашњавањем лица на пописима као Југословени). Велики број расељених и страдалих лица пратио је и губитак традиционалних српских етничких простора.

Карактеристике демографске структуре Срба по попису 1991. године

Срби су после Хрвата представљали најбројнији народ у Хрватској. Према попису становништва 1991. у Хрватској је живело 581 663 Срба. У укупном становништву чинили су 12,2%. Југословена је 1991. било 106 041 или 2,2%. Сматра се да се знатан број Срба изјашњавао као Југословени из егзистенцијалних и безбедносних разлога. Постоји тесна функционална веза између броја Срба и Југословена. Када су једни бројчано опадали, други су расли и обрнуто. Претпоставке о уделу Срба међу Југословенима се крећу од мањинског до већинског, чак и до 83% (Илић, Ј., 1993).

Општине са српском већином су махом биле депопулационе, руралне, ређе насељене, емиграционе, сиромашне. Према подацима из 1981. г. 62,5% Срба живело је у општинама са степеном урбанизације нижим од републичког просека, а 41,5% у градским насељима (Илић, Ј., 1993). Процеси деаграризације, индустријализације и урбанизације су се најинтензивније одвијали у општинама чија су средишта били највећи хрватски градови. Упоредо са развојем економски пасивних крајева, Срби су се све интензивније насељавали у већим градовима који су постали носиоци привредног развоја ширих области.

У Хрватској је 1991. било 11 општина у којима су Срби имали апсолутну већину: Бенковац, Војнић, Вргинмост¹, Глина, Грачац, Двор, Доњи Лапац, Книн, Кореница², Костајница и Обровац. У 13 општина Срби су имали удео 25-50%: Бели Манастир, Врбовско, Вуковар, Госпић, Грубишно Поље, Дарувар, Карловац, Огулин, Оточац, Пакрац, Петриња, Подравска Слатина и Слуњ. Међу њима, у општинама Петриња и Пакрац имали су релативну већину. Према томе, број општина у којима су Срби били већина износи 13. У 15 општина имали су удео 10-25% у укупном становништву. У свим општинама у којима је удео Срба био изнад 10% живело је 462 935 Срба, што је готово 80% од њиховог броја у Хрватској. Изузев Града Загреба (49 965), општина са највећим бројем Срба била је Книн (37 888). Затим следе општине: Осијек (33 146), Вуковар (31 445), Карловац (21 732), Ријека (21 669), Сисак (19 209). Највећи проценат Срба имале су општине Доњи Лапац (97,5%), Книн (88,2%), Војнић (89,4%), Двор (86,5%) и Грачац (80,2%).

Према резултатима пописа из 1991. г. 1 071 насеље (16% насеља) је имало апсолутну српску етничку већину од укупно 6 697 насеља. Од тога Срби су чинили у 164 насеља 50-74%, у 775 насеља 79-99% и у 132 насеља 100% становништва (Илић, Ј., 2006). Етнички хетерогених насеља је било

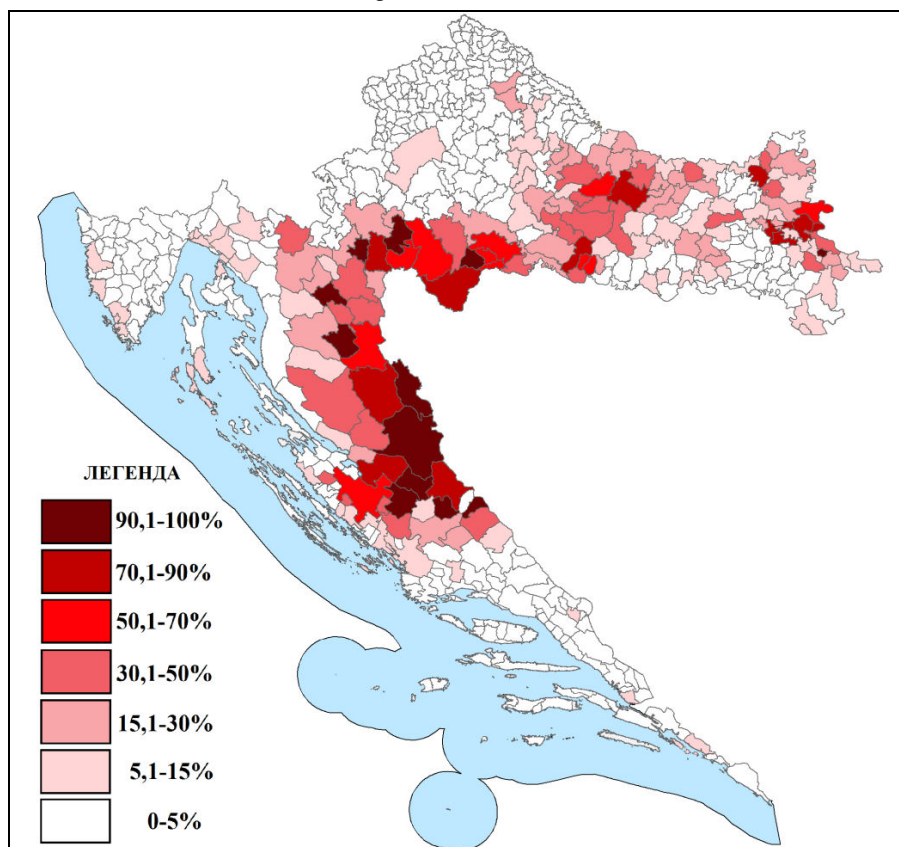
---

¹ Општине и месту Вргинмосту је после рата промењено име у Гвозд. Од 2012. насељу је враћено име Вргинмост али се општина и даље назива Гвозд.

² Кореница је од завршетка рата седиште општине која се зове Плитвичка Језера.

више у областима северно од Саве него у онима јужно, што је последица историјских, друштвено-економских и природних услова и фактора живљења (Илић, 1993). Срба је највише било у највећим и економски најзначајнијим градовима: Загребу (44 384), Ријеци (18 891), Осијеку (15 985), Карловцу (14 529), Вуковару (14 425), Задру (10 958), Сиску (10 829), Книну (9 867), Сплиту (8 492), Петрињи (8 445). Градови у којима су Срби били већина осим Книна и Петриње имали су популацију мању од 10 000 становника. То су биле варошице, односно општински центри. Нека од тих градских насеља која су процентуално имала највећи удео Срба су: Доњи Лапац (97,3%), Грачац (95,3%), Вргинмост (89,4%), Кореница (88,5%), Војнић (87,7%), Двор (84,8%), Книн (80%). У 14 центара тадашњих општина Срби су имали већински удео.

Слика 1. – Удео Срба по општинама 1991. године

Извор: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1991/pdf/G19914018.pdf>

Општине које су имале српску већину биле су ретко насељене и испод просечне густине за Хрватску (84 ст/км²). Једина општина са српском већином која је била натпросечно и најгушће насељена је Петриња (91 ст/км²). Гушће насељене општине биле су Бенковац (52 ст/км²), Глина (42 ст/км²) и Костајница (41 ст/км²). Најмања густина становништва била је у личким општинама Грачац (11 ст/км²), Кореница (11 ст/км²) и Доњи Лапац (13 ст/км²). Ако применимо садашњу територијалну поделу Хрватске на резултате пописа из 1991. године, општина и градова са српском апсолутном већином било је 36. Од тога у 7 општина удео Срба премашује 95% (Бискупија, Грачац, Доњи Лапац, Ервеник, Кистање, Крњак и Негославци). У 42 општине удео Срба је износио 25-50%. Релативну већину Срби су остварили још у Липику, Пакрацу и Петрињи па укупан број општина у којима су Срби били већина износи 39. У тако посматраним општинама Срби су били већина у 34 општинска средишта (Слика 1). Стопа природног прираштаја Срба у Хрватској износила је 1981. г. 2,6‰. У 20 од 24 општине, у којима су били заступљени изнад 25%, природни прираштај је 1989. био негативан. Стопа природног прираштаја се кретала од 3,5‰ у Обровцу и 3,1‰ у Книну до -7,3‰ у Вргинмосту и Глини. На смањење природног прираштаја утицао је све нижи наталитет, односно фертилитет. Још 1981. Српкиње су рађале у просеку мање од двоје деце (Илић, Ј., 1993).

Поред изјашњавања као Југословени, Срби нису били јединствени ни по питању назива матерњег језика. Ако је удео Срба износио 12,2%, јасно је да су говорници српско-хрватског (6%), српског (4,3%), и хрватско-српског (3,5%) били Срби (уз део Југословена).

Највећи део простора који је 1991. био насељен Србима имао је нижи ниво друштвено економске развијености од републичког просека. То најбоље показује податак да је 1981. године 66,8% Срба живело у општинама у којима је национални доходак по становнику био испод републичког просека. Национални доходак Срба у Хрватској исте године био је 13,7% нижи по становнику од просека за републику и Хрвате (Илић, Ј., 1993).

Структурне промене српског становништва у периоду 1991-2011.

Избијањем рата 1991. године настаје нова демографска катастрофа изражена кроз присилне миграције, људске жртве и асимилацију. У Србији је до средине 1995. г. регистровано 83 202 избеглих лица. У августу исте године, за време "Олује", избегло је највише људи, 193 359. У првој половини 1996. избегло је још 11 163 људи. Србија је у овом периоду примила око 290 000 избеглица из Хрватске³. Они су у укупном броју избеглих чи-

---

³ Према другим подацима у Србији је 1996. г. било укупно 330 123 избеглица (281 029 са простора РС Крајине и 49 094 из других делова Хрватске) (Кицошев, С., Голубовић, П., 2004).

нили 54% (у исто време било је избеглица из БиХ) (Илић, Ј., 2006).⁴ Највећи део Крајишника је избегао у Војводину, код пријатеља и родбине, који су колонизовани после Другог светског рата. По подацима Комесаријата за избеглице Републике Србије и Српског демократског форума, из Србије се у наредним годинама у иностранство одселило око 40 000 крајишких Срба, највише у САД, Канаду и Аустралију, Немачку, Француску и Велику Британију (Илић, Ј., 2006). Поред присилних миграција било је и добровољних у виду размене имања са Хрватима у Србији мада ређе. Тако је нпр. 338 српских породица из Вировитице и Слатине заменило имовину са Хрватима из Новог Сланкамена (Ђурђевић, Б., 1998).

У периоду 1990-1998., који не обухвата само време рата, погинуло је и нестало најмање 6 990 Срба (36% цивила и 64% војника и полицајаца), што је 1,2% од укупне српске популације 1991. године. Етнички мотивисана убиства су настављена и после рата, махом старијих људи који нису избегли, али и првих повратника. Током 1996. убијено је 39, 1997. 12 и 1998. 8 Срба.⁵ Само је 1995. током две акције хрватске војске и полиције, "Бљеска" и "Олује", погинуло 283 односно 1 942 Срба. Причињена је и велика материјална штета. Уништено је 40 000 српских кућа, потпуно је спаљено 380 српских села, срушено је 35 православних цркава, а оштећено 95 (Илић, Ј., 2006).

Упркос ратним дешавањима, присилним миграцијама, асимилацији и негативном природном прираштају Срби су и у XXI веку најбројнија национална мањина у Хрватској. Према попису становништва из 2001. број Срба је износио 201 631, а 2011. године 186 633. У укупном становништву 2001. чинили су 4,5%, а 2011. године 4,4%. Поред ове податке са онима из 1991. видљив је нагли пад броја и удела Срба. Узевши у обзир и оне који су се 1991. изјаснили као Југословени та разлика је већа. Негативне демографске и економске одлике општина у којима су Срби већина или имају значајан удео, не само да су се задржале, већ су појачане (табела 1).

После рата је настала значајна промена националне структуре становништва. Број и удео Хрвата у националном саставу општина и градова се повећао, док се број и удео Срба смањило. Територијални размештај Срба се мењао током рата⁶, а 1995. промена достиже драстичне размере. Прво су без Срба остали почетком рата они крајеви који нису били у саставу

---

⁴ Ове цифре не подразумевају све избегле из Хрватске јер се приложени подаци односе само на регистроване у Србији. Део избеглих је уточиште нашао у Републици Српској која је ближа ратом захваћеним крајевима, а знатно мањи део у Црној Гори.

⁵ <http://www.veritas.org.rs/spiskovi/#ftnref6>

⁶ Иако за време рата у РС Крајини није извршен попис становништва, према подацима Главног штаба Српске војске Крајине из јуна 1993. на том подручју површине 17 028 km² живело је 433 595 ст. (91% Срба, 7% Хрвата и 2% осталих) (Република Српска Крајина. Овај простор није имао толико становника 1991. него се део Срба из других делова Хрватске почетком рата преселио на територију РС Крајине.

РС Крајине, да би и тај простор у августу 1995. напустило готово целокупно становништво. Осим преосталих Срба у већим градовима, једина област са већом концентрацијом Срба била је у Подунављу. У периоду повратка већи део простора који су насељавали вековима поново је насељен Србима (Слика 2).

Табела 1. – Број и удео Срба према пописима 1991, 2001. и 2011. године

Попис	Број Срба	Удео Срба (%)
1991.	581 663	12,2
2001.	201 631	4,5
2011.	186 633	4,4

Извор: <http://www.dzs.hr/>

Број Срба се између пописа 1991. и 2001. смањио за 380 032, односно за 65,3% или око 2/3. Општина са српском већином је 2001. било 17 (Бискупија, Борово, Војнић, Врховине, Гвозд, Двор, Доњи Лапац, Ервеник, Ердут, Јагодњак, Кистање, Крњак, Маркушица, Негославци, Трпиња, Цивљане, Шодоловци). У свим општинама Срби су имали апсолутну већину, осим у Војнићу (49,99%). Највећи проценат Срба имале су општине: Негославци (96,6%), Ервеник (94,4%), Маркушица (90,8%), Трпиња (89,3%) и Борово (86,6%). Највише Срба је и 2001. било у Загребу (18 811), а затим у општинама (градовима): Вуковар (10 412), Ријека (8 946), Осијек (8 767), Трпиња (5 774), Карловац (5 076).⁷

Табела 2. – Број и удео Срба и апсолутна и релативна разлика према пописима - 1991. и 2001. године у већим градовима

Град	Срби 1991.		Срби 2001.		Разлика 2001-1991.	
	Број	%	Број	%	Број	%
Загреб	46 200 ⁸	5,9	18 811	2,4	-27 389	-59.3
Ријека	18 891	11,2	8 945	6,2	-9 946	-52.6
Осијек	15 985	15,3	5 175	5,7	-10 810	-67.6
Карловац	14 529	24,2	5 076	10,3	-9 453	-65.1
Вуковар	14 425	32,3	10 006	33,2	-4 419	-30.6
Задар	10 958	14,4	2 364	3,4	-8 594	-78.4
Сисак	10 829	23,6	3 897	10,6	-6 932	-64.0
Книн	9 867	80	1 169	10,5	-8 698	-88.2
Сплит	8 492	4,5	2 964	1,7	-5 528	-65.1
Петриња	8 445	45,1	1 353	9,8	-7 092	-84.0

Извор: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1991/pdf/G19914018.pdf>, *Državni zavod za statistiku*

⁷ http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/Census2001/Popis/H01_02_02/H01_02_02.html

⁸ Податак о броју Срба се разликује од датог на 2 стр. да би због промене административне границе насеља Загреба био упоредив са податком из 2001. године.

Српску већину имало је 2001. године 612 насеља⁹ (9,1% насеља), али је тај број свакако већи. За сеоска насеља која су 2001. године имала 10 и мање становника није дата национална структура. Села која су 1991. имала српску већину, а 2001. године имала 10 и мање становника било је 147. Како су ово махом села у саобраћајно изолованим крајевима није вероватно да су их населили Хрвати. Тако да се са сигурношћу може рећи да је 2001. било око 750 насеља са српском већином (око 11%). У 29 села која су 1991. имала српску већину 2001. није било ниједног становника.

Срби су 2001. били већина у само 9 општинских центара: Негославци (96,6%), Трпиња (95,4%), Маркушица (93,3%), Ервеник (89,4%), Борово (86,6%), Шодоловци (80,3%), Јагодњак (72,2%), Бискупија (56%) и Даљ¹⁰ (53,9%). Изузимајући простор Подунавља који је мирно интегрисан у Хрватску, Срби су остварили већину једино у Ервенику и Бискупији (оба насеља су заједно имала мање од 1 000 ст.). Док су 1991. српски општински центри били мањи градови, 2001. године сви општински центри су у ствари села. Више од 5 000 становника имало је само Борово. Значајнији удео, преко трећине Срба, имали су још Двор, Плашки, Врховине, Цивљане и Вуковар.

Густина насељености је драстично опала у односу на ону из 1991. године. Међу најређе насељеним општинама биле су: Цивљане (1,6 ст/км²), Ервеник (4,7 ст/км²), Врховине (4,8 ст/км²) и Доњи Лапац (5,3 ст/км²). Све општине у Подунављу су имале већу густину насељености у односу на остале што је последица велике густине насељености и пре рата, мирне реинтеграције и мале површине (обухватају у просеку неколико села). Највећу густину је имала општина Борово (190 ст/км²), која обухвата само истоимено село.

Број Срба се између 2001. и 2011. смањило за 14 998, чиме је сведен испод трећине броја забележеног само 20 године раније. Било је претпоставки да ће број и удео Срба због неповољне старосне структуре и високог морталитета бити још нижи. Међутим, главни фактори пада, нижег од очекиваног, били су повратак Срба у међупописном периоду и слободније изражавање националне припадности. Наиме, на попису 2001. није желело да се изјасни по националном питању 89 130 особа (2%), а 2011. године 26 763 (0,6%). Да су асимилација и етно-мимикрија изражени код српског становништва потврђују и хрватски аутори. Као један од разлога смањеног броја Срба Лајић и Бара наводе "изјашњавање одређеног дела становништва српског етничког порекла не као припадником српске мањине већ као друге, најчешће неопредељене категорије. У том контексту можемо претпоставити да се и потомство ове популације не изјашњава Србима" (Лајић, I., Бара, M., 2010).

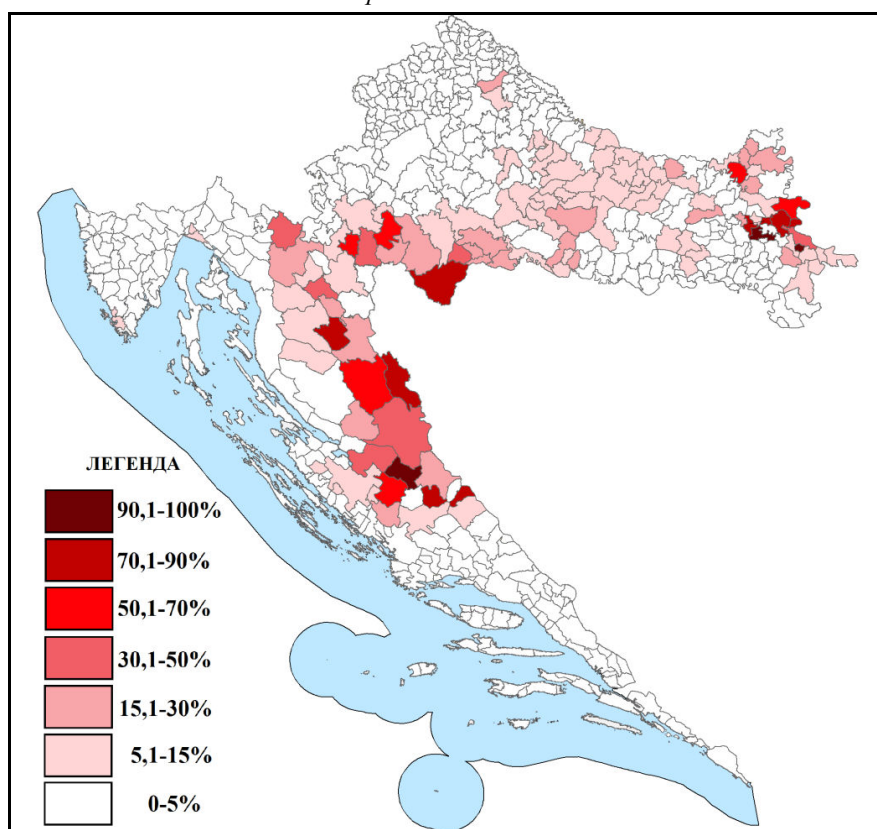
---

⁹ Подаци о етничкој структури по насељима за 2001. нису публиковани већ се од Државног завода за статистику добијају на лични захтев.

¹⁰ Даљ је седиште општине Ердут.

Срби су 2011. чинили већину у 18 општина. У међупописном периоду српску већину је стекла општина Удбина (51,1%), док је Војнић задржао релативну (44,7%). Удео Срба се због повратка избеглица повећао у неким општинама на српском етничком простору у односу на 2001. годину. Негативно је што је у подунавским општинама где је највећа концентрација Срба, опао број становника, па и припадника српског народа, мада је процентуални удео остао сличан. У поређењу са 1991. највећи апсолутни пад Срба забележен је у општинама у којима је живело више од 10 000 Срба: Загреб (-28 674), Книн (-16 128), Осијек (-16 027), Бенковац (-15 064), Карловац (-13 411), Петриња (-13 168), Глина (-11 426), Ријека (-10 445), Сисак (-8 946), Грачац (-8 687), Двор (-8 686). Највећи релативни пад у односу на 1991. остварен је у општинама: Воћин (-93,4%), Врлика (-93,9%), Раковица (-93,3%), Земуник Доњи (-93%), Госпић (-92%), Цетинград (-91,5%), Бенковац (-90,8%) (Слика 2).

Слика 2. – Удео Срба по општинама 2011. године

Извор: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf

Подручје општина које су имале српску већину и њихов значајни удео представљало је претежно слабо и испод просека за Хрватску (76 ст/км²) насељен простор. У складу са променом броја становника у општинама, густина насељености се смањила или повећала. Најгушће је била насељена општина Борово (180,6 ст/км²), а најређе Удбина (2,7 ст/км²), Цивљане (2,9 ст/км²), Ервеник (5,2 ст/км²), Доњи Лапац (6 ст/км²) и Врховине (6,2 ст/км²).

У Хрватској је 2011. било 158 села која су имала 10 и мање становника, а 1991. су имала српску већину. Такође, повећао се и број села која су била српска 1991, а 2011. године су била без становника (37).

Услови егзистенције и демографске перспективе

Позиција српске заједнице се у различитим деловима Хрватске знатно разликује. Истраживања су показала да су српска и ромска заједница највише изложене високом ризику од друштвене изолације, социјалне искључености и сиромаштва (Gjenero, D., 2012).

Више је фактора који су утицали на слаб повратак Срба или на поновно напуштање Хрватске: лоша економска ситуација, међунационални сукоби у завичају, одузета имовина, дискриминација на пољу правосуђа, запошљавања, решавања стамбеног питања. Државне институције су дуго административно спречавале повратак, толерисано је уништавање имовине избеглица и на тај начин је онемогућаван њихов повратак (Gjenero, 2012,¹¹). Део избеглих Крајишника, пре свега млађих људи, је током првих година у избеглиштву у Србији и Републици Српској успео да обезбеди основне услове за живот и да се интегрише у нову средину. Због тога је код ове групе људи изостала жеља за повратком и упуштањем у неизвесност. У Србији је 2002. године живело 234 290 људи који су се доселили из Хрватске од 1991. године.

Значајнији повратак избеглица регистрован је 1998. (3 121), а 2000. достиже максимум (20 716). Иако годишњи број повратника од тада константно пада, највећи број Срба се вратио наредних година. Први повратници су били суочени с бројним проблемима. Дочекани су с отвореним непријатељством домаћег, а посебно досељеног хрватског становништва из БиХ (Mesić, M., Vagić, D., 2011). Вербално и физичко насиље према особама оба пола, различите старости (од деце до стараца) које при том није било санкционисано од стране надлежних било је уобичајено. Од 1. јануара 1996. убијено је 83 Срба, углавном старијих и немоћних, а ниједан убица није пронађен.¹² Многи су заплашени оваквом атмосфером одустали од на-

---

¹¹ http://photos.state.gov/libraries/croatia/43650/human/hrights_report_2006_hr.pdf

¹² <http://rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=63167>

мере да се врате или су се због притисака у послератном времену враћали у Србију. По овом питању посебно су биле осетљиве породице с децом. Малтретирању су била изложена и свештена лица. Са тог аспекта најтеже је било вратити се у општине које су до рата биле етнички хетерогене или у општине у које су у већем броју насељени Хрвати из БиХ или са Косова (углавном из Јањева, тзв. Јањевци). Етничке напетости због повратка избеглица биле су најизраженије у Далмацији.¹³ До 2000. повратак је био сразмерно интензивнији у општинама у којима су Срби 1991. чинили апсолутну већину у односу на општине где је њихов удео био мањи али знатан. Срби су у ратом захваћеним крајевима већ готово две деценије после рата подвргнути друштвеном узнемиравању и дискриминацији. Говор мржње присутан је у главним штампаним и електронским медијима и на спортским приредбама.¹⁴

Мушкарце који су били у војној служби за време рата од повратка је одвратио страх од хапшења. У првим годинама повратка честа су била хапшења Срба у завичају или на граничним прелазима. Ове оптужнице за ратне злочине су се у највећем броју случајева темељиле на slabим доказима. На листама оптужених за ратне злочине се крајем 90-их налазио чак сваки десети избегли. Иако су годинама све ређа, хапшења Срба се настављају. Супротно, српска заједница види као проблем слабо санкционисање оних који су одговорни за страдања Срба. Оптужени за ратне злочине над Србима се споро процесуирају и ретко осуђују. Процеси идентификације српских жртава одвијају се споро и без адекватног јавног третмана, тако да о њима хрватска јавност нема готово никакве свести. Све то је утицало да се у Хрватској одржава атмосфера колективне кривице Срба за рат (Пуповац, М., Милошевић, С., 2007¹⁵).

Ови некада релативно сиромашни простори су додатно осиромашили за време рата, а посебно од прогона Срба и уништавања индустријских погона. Транзициони проблеми погодили су целу државу, а у најсиромашнијим крајевима су јаче изражени. Због тога је Хрватска 2008. утврдила "подручје посебне државне скрби" у ком покушава да утиче разним подстицајним мерама и пореским олакшицама ради постизања демографског и привредног напретка, завршетка програма обнове, повратка предратног становништва, трајног стамбеног збрињавања, обнове и развоја тог подручја и равномернијег развоја државе.¹⁶ Све општине у којима су Срби били заступљени са преко 25% у укупном становништву 1991. налазе се у

---

¹³ http://photos.state.gov/libraries/croatia/43650/human/hrights_report_2006_hr.pdf

¹⁴ <http://photos.state.gov/libraries/croatia/231771/PDFs/human-rights.pdf>

¹⁵ http://photos.state.gov/libraries/croatia/43650/human/hrights_report_2006_hr.pdf

¹⁶ <http://www.zakon.hr/z/471/zakon-o-podru%C4%8Djima-posebne-dr%C5%BEavne-skrbi>

овом посебном подручју, осим Огулина и Врбовског¹⁷. Највећи проблем Срба је запослење. Број радних места је драстично смањен. На подручју које је захваћено ратом остало је тек трећина предратних радних места, а и она која постоје су махом попуњена Хрватима. Од 2002. у Хрватској је на снази Уставни закон о правима националних мањина, којим је регулисано право на пропорционалну заступљеност припадника националних мањина у представничким телима и у телима која обављају извршне послове на нивоу локалне и регионалне самоуправе где мањинска заједница чини најмање 15% становништва. За примену овог закона би се примењивали подаци пописа становништва из 2001. године. Међутим, тада је процес повратка тек почињао, а пописивани су само они који су стално боравили у Хрватској 6 месеци пре пописа. Иако је Уставни закон о правима националних мањина био неколико година на снази, до 2006. није било помака. Јавне службе су конституисане док су Срби били у избеглиштву тако да су запослени били искључиво Хрвати. Ситуација је била боља у Подунављу где су мањинска права сразмерне заступљености у јавним службама остварена на основу Ердутског споразума. До 2008. остварено је незнатно побољшање у смислу запошљавања Срба (Gjenero, D., 2012). Непоштовање овог закона директно утиче на одрживост повратка српског народа. Темпо напретка по овом питању је и даље веома спор. Иако је од ступања на снагу тог закона прошло је више од једне деценије, чињенично је стање да Хрватска у пракси не поштује тај закон.

Табела 3. – Удео Срба у становништву општина 2011. и међу запосленима у јавним службама 2012. године

Општина ¹⁸	Срби у стан. (%)	Срби у запосл. (%)	Општина	Срби у стан. (%)	Срби у запосл. (%)
Б. Манастир	25,6	12	Грачац	45,2	13
Војнић	44,7	13	Двор	71,9	26
Вуковар	34,9	31	Книн	23,1	8
Гвозд	66,5	14	Плашки	45,6	13
Глина	27,5	6	Костајница	25	6

Извор: Gjenero, D., 2012.

Недостајали су и основни услови за живот. Обнова срушених кућа је у првим послератним годинама споро текла. Интензивнија обнова имовине почела је после 2000. године (Gjenero, D., 2012). Међутим, 2011. је

¹⁷ Ове општине спадају у "брдско-планинско подручје", такође са специјалним статусом

¹⁸ Подаци за Бели Манастир, Глину, Вуковар, Грачац и Книн нису потпуни јер једине државне установе у овим општинама немају евиденцију о етничкој припадности.

било још око 1 700 нерешених захтева за обнову, које су подизали углавном Срби.¹⁹ У првим годинама после рата део српске имовине је био неправно заузет. У српске куће и насеља су плански насељавани од стране државе Хрвати из Босне, са Косова, Војводине и других делова Хрватске који су добили у посед око 20 000 кућа, земљу и покретну имовину избеглих Срба (Пуповац, М., Милошевић, С., 2007). Хрвати су се усељавали у српске стамбене објекте у већим градовима, а у српским предратним срединама претежно у општинским центрима и околним српским селима. Ономогућавање повратника да користе своје пољопривредно земљиште такође је било један од узрока инцидента. Полиција и тужилаштво овакве случајеве углавном нису желели да окарактеришу као етничку дискриминацију.²⁰ После промене власти 2000. виде се први позитивни помаци. Од 2003. до 2005. остварен је највећи део реституције власништва. Србима су 15 година после завршетка рата враћене готово све заузете куће. Око 30 000 бивших носилаца станарских права изгубило је између 1991. и 1996. станарска права на друштвене станове (Пуповац М., Милошевић, С., 2007, Месић, М., Вагић, Д., 2011). Још увек се касни са добијањем трајног смештаја за бивше кориснике станова у друштвеном власништву што је једна од препрека повратку.²¹ Повратак национализоване имовине Српској Православној цркви такође је спор. Простор на месту минираних цркава у појединим градовима је служио или још увек служи као паркинг. Најбизарнији пример је црква манастира свете Параскеве (Венеранде) на Хвару која је претворена у ноћни клуб.²² Уништавање црквене имовине и скрнављење православних гробаља се наставља (посебно изражено у Далмацији). Постоје српска села која су првих година XXI века била без струје (нека још увек). Међу њима има села која су удаљена од општинских центара, тешко приступачна, слабо насељена (испод 10 становника), али и оних која имају повољан положај, смештена недалеко од хрватских села. Ово наводи на закључак да је постојала јасна намера да се поједина села оставе без електричне енергије. Нека немају ни воду, чак и она која су и пре рата имала водовод, па се становништво водом за пиће снабдева из бунара.

Повратници имају читав низ проблема у остваривању права на пензионо и инвалидско осигурање, утврђивање радног стажа, права на повратак на посао након дискриминацијског отпуштања. Велики број Срба није успео да осигура признавање радног стажа који су стекли за време рата радећи на подручју РС Крајине (Пуповац, М., Милошевић, С., 2007²³).

---

¹⁹ <http://photos.state.gov/libraries/croatia/231771/PDFs/human-rights.pdf>

²⁰ http://photos.state.gov/libraries/croatia/43650/human/hrights_report_2006_hr.pdf

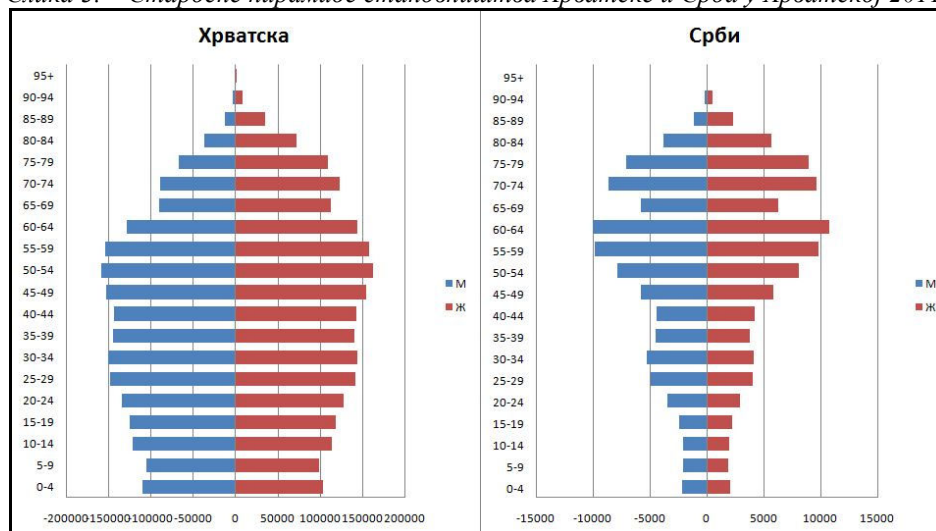
²¹ <http://photos.state.gov/libraries/croatia/231771/PDFs/human-rights.pdf>

²² <http://www.eparhija-dalmatinska.hr/arhiva2011/0001-11-L.html>

²³ http://photos.state.gov/libraries/croatia/43650/human/hrights_report_2006_hr.pdf

Према подацима хрватске владе до 2010. регистровано је 130 220 Срба повратника. Међутим, према истраживању из 2012. тек сваки трећи је живео у Хрватској, 15% повратника је у међувремену умрло, 39% нема пребивалиште у Хрватској, а за 13% није познато ни пребивалиште и да ли је повратник уопште жив. Према томе, вратило се тек око 60 000 Срба (Mesić, M., Vagić, D., 2011).

Слика 3. – Старосне пирамиде становништва Хрватске и Срба у Хрватској 2011.

Извор: http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_18/H01_01_18.html

Српско становништво је у дубокој демографској кризи. Општине у којима су Срби већина или имају значајан удео карактерише "демографска полупустиша". Нису остварили већину ни у једној јединици локалне самоуправе са статусом града. С обзиром на демографски тренд константног опадања природног прираштаја у Хрватској (и међу Србима) и емигрирања, било би очекивано смањење броја Срба и да није било рата, али слабијег интензитета и са уравнотеженом старосном и националном структуром. Нарушена старосна структура уз изостанак повратка млађег фертилног становништва утицаће на даље демографско старење Срба, опадање њиховог удела у појединим подручјима и на даљу националну хомогенизацију Хрватске (2011. је достигнут врхунац са 90,4% Хрвата). Стабилнија национална структура је задржана између 1991. и 2011. у Подунављу. По жупанијама, највећи број Срба живео је 2011. у Вуковарско-сријемској (27 824) и Осјечко-барањској жупанији (23 657), док је процентуални удео био највећи у Вуковарско-сријемској жупанији (15,5%). Мирна реинтеграција овог простора изазвала је мање демографске поремећаје у локалној српској

популацији. Старосну структуру Срба одликује нагло погоршање (имајући у виду да је старосна структура Срба 1991. била слична старосној структури укупног становништва Хрватске), са изразитим уделом старог (80 935 или 43,3%) и зрелог (88 815 или 47,6%), а малим уделом младог (16 883 или 9,1%) становништва. Старосна пирамида Срба има одлике изражено регресивног типа. Поређења ради, у старосној структури Хрватске старо становништво учествује са 24%, зрело са 55% и младо са 20,9%.²⁴ Док је у старосној структури Хрватске старо становништво током међупописног периода 2001-2011. надмашило младо, у српској популацији је 2011. старих било 4,8 пута више него младих. Просечна старост Срба је 53,1 година, док је просечна старост становника Хрватске 41,7 година.²⁵

У Хрватској делује више српских институција и организација које покушавају да заштите српску националну мањину и осигурају јој равноправан положај у друштву. У хрватској скупштини Срби имају 3 загарантована посланичка мандата, а у скупштинама 6 жупанија и преко 30 градова и општина имају више од 250 одборника. Поред у својим националним, присутни су и у другим хрватским странкама. Неколико министара актуелне хрватске владе су Срби. У Подунављу је на подручју Осјечко-барањске и Вуковарско-сријемске жупаније формирано регионално тело мањинске самоуправе – Заједничко вијеће општина (ЗВО). ЗВО је имало улогу у процесу мирне реинтеграције и афирмације уставних права Срба у Хрватској, а данас посебну пажњу посвећује унапређењу рада локалне самоуправе у српским срединама, образовању на српском језику и писму и остваривању осталих права српске заједнице на том подручју. Срби имају и културна друштва, фондове, новине и часописе (на оба писма), радио станице. Стање се поправило на пољу образовања. У 38 основних и 7 средњих школа део наставе се одвија на српском језику и ћириличном писму. Богословија „Три јерарха“ у манастиру Крка обновила је рад почетком 2000. године, а у Загребу је 2005. отворена Српска православна општа гимназија „Кантакузина Катарина Бранковић“. Иако је право на православну веронауку у школама загарантовано, у одржавању наставе постоје тешкоће, посебно у већим градовима (Пуповац, М., Милошевић, С., 2007).

Закључак

Смањење броја Срба и негативна промена других демографских структура је део очекиваних демографских процеса узроковани ратом, али и спорим спровођењем програма одрживог повратка. Срби су од конститутивног народа 1991. сведени на занемарљиву мањину која због претежно

---

²⁴ http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_18/H01_01_18.html

²⁵ http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/graphs/usp_G3_HR.pdf

старачког становништва сваким даном постаје све малобројнија и као таква не представља утицајан фактор у хрватском друштву.

Тренутна демографска слика и будућа перспектива Срба у Хрватској делују обесхрабрујуће. Места највеће концентрације Срба (посебно оних у виталном добу) су највећи градови. У градовима су и услови за живот бољи него у већем делу Хрватске где су српске аутохтоне области. Међутим, због изразито већинског хрватског окружења ови Срби и њихови потомци ће бити изложени асимилацији. Области где Срби живе у већини или значајнијем уделу су руралне, сиромашне. Претпоставка је да ће и оно мало младих из егзистенцијалних разлога кренути ка већим градовима где ће се временом асимилувати. Из свега тога изводи се закључак да је положај Срба, како демографски тако и егзистенцијални, нешто бољи у Подунављу.

Од завршетка рата прошло је 19 година, а Срби још увек имају тешкоће у остваривању основних људских и грађанских права. Временом су се однос власти према Србима и опште стање побољшали, али различити видови дискриминације, физичко и вербално насиље, нерешени имовински проблеми, скрнављење сакралних објеката још увек постоје. Код српског становништва и његових водећих политичких челника постоји нада да ће се нешто променити у односу хрватских власти према српској заједници после учлањења у ЕУ и применити европски закони базирани на етничким и људским правима.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- *** Република Српска Крајина (карта и текст). *Војска*, Београд, бр. 11, Специјално издање
- Гјенеро, Д. (2012). *Ostvarivanje prava na zapošljavanje pripadnika nacionalnih manjina u javnim službama i osiguravanje rodne ravnopravnosti u 2012. godini*. Zagreb: Srpski demokratski forum
- Ђурђевић, Б.С. (1998). *Географија становништва*. Нови Сад: Природно-математички факултет – Институт за географију
- Илић, Ј. (1993). Број и размештај Срба на територији авнојске Хрватске. У *Срби у Хрватској. насељавање, број и територијални размештај*. Београд: Географски факултет, књ. 3
- Илић, Ј. (2006). *Срби у Хрватској пре и после распада Југославије*. Нови Сад: Зборник Матице српске за друштвене науке, (120), 253-270.
- Кицошев, С., Голубовић, П. (2004). *Геодемографија*. Нови Сад: Природно-математички факултет – Институт за географију
- Лажич, И., Бара, М. (2010). Uticaj rata u Hrvatskoj 1991-1995. na promenu udela Srba u nacionalnom sastavu stanovništva Slavonije. *Stanovništvo*, 48(1), 49-73.
- Mesić, M., Bagić, D. (2011). *Manjinski povratak u Hrvatsku – studija otvorenog procesa*. Zagreb: UNHCR
- Пуповац, М., Милошевић, С. (2007). *Срби у Хрватској 2007*. Загреб: Вијеће српске националне мањине града Загреба

PЗС (2005). *Мигранти, подаци по општинама. Књига 20*. Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. Београд: Републички завод за статистику Србије.

www.eparhija-dalmatinska.hr

www.dzs.hr

www.stat.gov.rs

www.veritas.org.rs

www.sdf.hr

www.snv.hr

www.zagreb.usembassy.gov

www.zakon.hr

www.rtrs.tv

Aleksandar Kovjanić

ETHNO-DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS AND THE POSITION OF SERBS IN CROATIA

Summary

Reducing the number of Serbs and other negative changes in the demographic structure of the expected demographic processes caused by the war, and slow implementation of sustainable return.

The current demographic situation and future prospects of the Serbs in Croatia seem daunting. Locations largest concentration of Serbs (especially in the vital age) are the largest cities. In the towns the living conditions are better than in most parts of Croatia where the Serbian native area. However, due to the extremely majority of Croatian Serbs these environments and their descendants will be exposed to the merge with the majority. Areas where Serbs live in the majority or a significant share are rural, poor. From all this it can be concluded that the position of the Serbs, both demographically and existential, the best in the Danube region.

Since the end of the war, it's been 19 years, and Serbs still have difficulties in exercising their basic human and civil rights. Over time, the attitude of the authorities towards the Serbs and the general condition improved, but different forms of discrimination, physical and verbal violence, unresolved property issues, desecration of religious buildings still exist. In Serbian population and its main political leaders there is hope that Croatia will work harder to improve the situation of the rights of the Serbian community which is in the most difficult position.